

Lakatos Kinga, Péterfi Ferenc: A cselekvőképessé válás folyamatáról

Elhangzott: Nyári Egyetem, 2010. július 31. Parola 2010/3

Lakatos Kinga e témában írott publikációi: A képesség tétel folyamata. */Parola füzetek/*, Budapest, 2009, Közösségfejlesztők Egyesülete; javított-kiegészített változat: A képesség tétel (*empowerment*) lehetőségei a civil társadalomban. *Civil Szemle*, 2010/2. szám.

Az előadás indításaként egy bevezető történet hangzott el:

„Egy Beauty nevű kisvárost (Szépség, USA) ki akartak költöztetni a rendszeresen árvíz sújtotta területről, amely alatt, mint később kiderült, gazdag, felszíni kitermeléssel kinyerhető szénlelőhely is volt. A városka legtöbb lakója természetesen nem akart költözni, így a beruházást tervező testület egy közmeghallgatást rendezett.

Joe Szakos közösség-szervezőként dolgozott ezen a terepen, s tudta, hogy elsősorban tudásban szenvednek hiányt a helyiek, sokan nem tudtak írni-olvasni, s attól tartottak, hogy a sok szakmai érv között nem jut tér a helyiek 'földhözragadt' érveinek. Ezért a közösségfejlesztő több aktív, tájékozottabb helyi lakossal elkezdte körbe vinni a terveket a városkában, beszélgettek róla az emberekkel, s az írni-olvasni nem tudóknak az aktivisták felolvasták a vaskos programot.

A meghallgatáson aztán természetesen röpködtek a szakkifejezések és bonyolult fejtegetések, majd, amikor a kérdésekre került a sor, felállt Johnny Mullins, akiről a városka minden lakója tudta, hogy sem írni, sem olvasni nem tud. Azt mondta: »Ha megnézik a program 17. oldalán szereplő adatokat arról, hogy hány embert kell elköltöztetni, látni fogják, hogy az nem egyezik az 54. oldalon

található adatokkal.« Ezzel a meghallgatást rendezők lendülete megtört és a helyiek, miután látták, hogy az analfabéta Johnny milyen magabiztosan tette meg a hozzászólását, sorban szót kértek és elmondták a véleményüket. Beauty azóta is az eredeti helyén van, a lakóival együtt...”

(Tarnai Mária fordítása)

Lakatos Kinga:

Csepeli György bevezető előadására utalok, melynek során egy mostani kutatásra hivatkozva bemutatta, hogy ma Magyarországon az aktív cselekvők aránya kb. 10%, míg a „szenvédőké” 70% is van. Ez ismét megerősít abban, hogy nagyon is beszélünk kell a képessé tételről, az *empowerment*-ről, mint cselekvést segítő munkáról.

A hazai társadalmi gyakorlatból általában hiányzik az érintettek aktív cselekvése. A segítő szakmák nagy lehetősége, hogy pozitív lendületet adjanak az érintetteknek, hogy a saját életük alakításában kompetenseknek érezzék magukat. Én a munkámban azt szeretném elérni, hogy partnerségi viszony alakuljon ki köztem és a velem együtt dolgozók között. Ne én legyek az, aki bevonom őket, hanem ők váljanak a maguk erejéből és a segítség révén bevonttá, cselekvővé. Úgy látom, hogy minél inkább részt vesznek az emberek saját életük alakításában és a társadalmi életben, annál aktívabbakká válnak.

Ha le akarjuk írni a képessé tétel folyamatát, 3 szintet különíthetünk el:

- Az Én, mint állampolgár saját dolgokra, eseményekre hat – ez az individuális szint, az Én-ben történnek változások.
- A csoport, mint társadalmi szereplő – a csoport jut el a

tudatosságig. Hasonló problémával küzdő emberek jutnak el egy közös állampolgári szintre, amelyen felismerik a hasonló helyzetű emberek érdekeit, velük közösséget vállalnak, s ha szükséges, e csoportban akár a saját érdekeikből is hajlandók részben lemondani.

– A harmadik szint egyéni és csoport szinten is az, amikor az egyén/csoport felvállalja a saját céljait és azokat ütközteti másokkal, a külvilággal, akár politikai síkon is.

Ez már egy közpolitikai szint. Ezért is választják szét az angol gyakorlat elméletében az *enablement* és az *empowerment* fogalmakat, mert az egyéni és a csoportos tudatosságot különböztetik meg. Ha pontos értelmezést keresünk, az *enablement* a képessé tétel fokozata és az *empowerment* inkább már a „hatalommal való felruházást” jelenti. Én magam nem szeretem ez utóbbi kifejezést, mert én valahogy nem akarok ilyen szereplő: hatalommal felruházó lenni. Mindenesetre, ezen a szinten már inkább a hatalmi szintek átrendezése történik, ütközésekkel, gyakorlati lépésekkel.

A cselekvő-képessé tételre a leghatékonyabban a cselekvés folyamata és tapasztalata készít fel.

Péterfi Ferenc:

Néhány hangsúlyt szeretnék elhelyezni Kinga gondolatmenetében!

Kinga dolgozataiban idéz egy fontos szakirodalmat: „A képessé tétel ELMÉLETE azzal foglalkozik, hogy hogyan szerezhetik meg az emberek az irányítást saját életük felett, csoportként (közösségként) képviselve saját érdekeiket; MÓDSZERE pedig azzal, hogy a segítő szakemberek hogyan keresik a lehetőségeket arra, hogy fokozzák/növeljék azoknak az embereknek a ‘hatalmát’ (befolyását), akik ebben hiányt szenvednek.” (Adams 2003, 8).

(Adams, R.: *Social Work and Empowement*. London, 2003, Palgrave MacMillan.)

Az *enablement* Kinga írása szerint „a képessé tétel azon fázisára vonatkozik, mikor az egyén felismeri saját belső erőforrásait, önbizalma megerősödik, képessé válik saját szükségleteinek/vágyainak artikulálására, saját elképzeléseinek megvalósítására...”.

De ide tartozik az a folyamat is, amikor egy csoport jut el az önmeghatározás szintjéig és vállal fel közös érdekeket, célokat, mikor a csoport tagjai egyenként is eljutottak oda, hogy bíznak saját hangjukban, illetve ezen túl annak a csoportnak az erejében is, melynek tagjai.

„Az *empowerment* a képessé tétel azon fázisa, amikor az önmeghatározáson túljutva, a valahová tartozás örömteli élményétől megerősödve, a közösségnek nyíltan fel kell vállalnia érdekeit/céljait, tárgyalóképessé kell válnia más hatalmi csoportok képviselőivel szemben, fel kell ismernie saját hatalmi pozícióját, és mernie kell élni ennek a hatalomnak az eszközeivel a közösség érdekében.”

Ha már keressük ennek a kifejezésnek a legjobb hazai megfelelőit, még a részvételre való képessé tételt is említeni lehet.

S most, már a saját gondolatmenetem szerint haladva, induljunk ki egy megfosztott állapotból, amit az angol *powerless* fogalma fejez ki a legjobban! Eszerint a cselekvőképtelenség gyakori oka a tehetetlenség érzése. Ez az állapot, úgy gondolom, mindannyiunk számára nagyon ismerős. Nos, a tehetetlen állapotból a „hatni tudó állapotba” való eljutás – ez az *empowerment*, tehát

- a tehetetlenség érzésének felszámolása – hatni a környezetre,
- a tapasztalatok megosztásának lehetősége és szükséglete,

- a „megértettek minket” átérzése, mely változást is hozhat magával,
- esélyek megismerése és tudatosítása a közösségi ügyekben való kompetenciáról-illetékességről.

A képessé tétel és a felhatalmazás annak a tudatosítása, hogy én vagyok a dolgok megoldásának a kulcsa, rajtam múlik; elhitelem, hogy képes vagyok – közösségben együtt képesek vagyunk – cselekvésre, változások elindítására (önbizalom). Harkai Nóra társunk azt írja erről:

„... engedély nélkül szót emelni a következményektől való félelem nélkül.”

(Harkai Nóra: Közösség és közösségi munka. *Parola füzetek*/ Budapest, 2006, Közösségfejlesztők Egyesülete.)

Az elmúlt három napban a kiszolgáltatottság és a tehetetlenség példáit hallottuk-láttuk, és néha azokat, amelyek ennek a felszámolására törekednek. Ezek alapján mondom, hogy az *empowerment* értelmezése egyrészt az eszköztelen, a társadalom perifériájára szorult, gyakran szegény, cigány lakosság képességének a kibontására és fejlesztésére kínálkozik, ez teszi lehetővé, hogy képes legyen társadalmi helyzetén változtatni, egzisztenciájának megszervezésében a saját lábára állni. Az önfenntartásra, a materiális életfeltételek saját erőből történő megteremtésére való képessé válás, az erre irányuló erőfeszítés tehát az egyik értelmezés.

Az *empowerment* másik értelmezése – s ez legalább ilyen jelentőségű –, a citizen, az állampolgári szerepre való képessé tétel. Ez már sokkal szélesebb társadalmi mezőre terjeszti ki e fogalom jelentőségét.

Végül, a harmadik jelentéstartalma e fogalomnak, hogy nem csupán a közpolgárok, de a döntéshozók és a környezetükben működő intézmények képessé tétele is hasonló jelentőségű folyamat.

Ám ha valaki – s most közösségi, közpolitikai vonatkozásait érintem a képessé tételnek, képessé válásnak, s főként a kezdeményezésnek – rendszeresen ennek az ellentétét tapasztalja, tehát hiába kezdeményez, nem tud hatással lenni a viszonyokra? Ekkor félő, hogy a kudarc rögzül benne, az, hogy rajta nem múlik semmi, mások, nagyobb erők határozzák meg az ügyek alakulását, rajtuk állnak a dolgok.

Az egyik korábbi előadás is foglalkozott a *tanult tehetetlenség* fogalmával. Abban a műhelyfoglalkozásban, ahol erről szó volt, a társadalom periferiájára került szegény – többnyire cigány – gyerekekben konzerválódó tanulási és egyéb kudarc rögzülése került szóba. Mi most kiterjesztjük ezt a fogalmat a köznapi életünkre, a helyi ügyek alakításában felhalmozódó és könnyen rögzülő negatív tapasztalatunkra: a helyi közösség változtatási igyekezetének lehetséges kudarcára. Itt egy ellentétpárt találunk: a képessé tétel, mint fejlesztő folyamat és a tanult tehetetlenség, mint fullasztó, lezáró, az aktivitást kiölő, de legalábbis durván korlátozó folyamatának ellentétét.

A tanult tehetetlenségen, a szocializáció folyamatában rátanított tehetetlenség kialakítását értem, amelyben azt a képet őrzi magáról az egyén vagy éppen egy közösség, hogy kiszolgáltatott, hogy cselekvésre képtelen, és nála nagyobb hatalmakkal nem szabad szembeállnia. Témánk szempontjából ez azért veszélyes folyamat, mert az a következménye, hogy a szükséges cselekvésre nem érezzük képesnek magunkat, sőt passzív, elkerülő

magatartással reagálunk ilyen helyzetekben.

Ha valaki rendszeresen azt tapasztalja, hogy nem múlik rajta semmi, hogy tettei hatástalanok a környezetére, akkor passzívvá válik, nem kezdeményez. A közösségi kezdeményezés politikai „kikerülése”, halogatása, sabotálása a hatalom részéről különösen káros társadalmi következményekkel jár. A sikertelen cselekvés, a közösségi részvétel nehezen feltámadó aktivitása, a politikai szereplők részéről a civil kezdeményezések gyakran tapasztalt szándékos „kifárasztása” is kumulálódhat, azaz a kezdeményezés és a részvétel esélyének, értelmének, illúziójának tartós, rosszabb esetben végső elvesztését is magával hozhatja. Az élénk közéletnek, az erős, érdekérvényesítésre és a hatalom ellenőrzésére képes civil társadalom kialakulásának, kiépítésének hiányára találunk magyarázatot itt is. Ez az élmény gyakran egy szocializációs folyamattá áll össze: Az *empowerment*tel, a politikai felhatalmazás esélyével szemben a tehetetlenség (powerless) berögződését, azaz a rátanított tehetetlenséget „eredményezi” következményként.

Itt emelendő ki a társadalmi felelőtlenség kérdése. A politikai szereplők gyakran a hatalommegosztástól való félelmükben halogatnak, fárasztanak ki, opponálnak, tesznek eredménytelenné például a közösség részvételére irányuló kezdeményezéseket, s mindezzel valójában a közösség elleni „büntettet” követnek el.

Azért szükséges, hogy erről beszélünk, mert fontos, hogy bizonyos folyamatokat, viselkedéseket megértsünk – ez segítheti a változtatásban való tudatosabb és sikereesebb közreműködésünket.